

สระน้ำในพื้นที่แปลงนาของเกษตรกร

สดวิกฤติน้ำแล้ง ที่ถ้ากระต่ายทอง

แม้ประเทศไทยจะสว่างเลยเข้ามาถึงกลางฤดูฝนแล้ว แต่ปริมาณน้ำต้นทุนในเขื่อนยังอยู่ในเกณฑ์น้อย จำเป็นต้องสำรองไว้ใช้เพื่อการอุปโภคบริโภค และรักษาระบบนิเวศ ด้วยสภาพอากาศที่แปรปรวน และฝนทิ้งช่วง กรมชลประทานจึงขอความร่วมมือ

เกษตรกรให้ใช้น้ำฝนเป็นหลัก และใช้น้ำชลประทานเสริม รวมถึงปลูกพืชให้สอดคล้องกับปริมาณน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ

จังหวัดกำแพงเพชร นอกจากมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สวยงาม มีกล้วยไข่และขนมกระยาสารทขึ้นชื่อ ยังเป็นอีกจังหวัดหนึ่งของพื้นที่ภาคกลางตอนบนที่มีการทำนาปลูกข้าวเป็นหลัก

แม้จะมีแม่น้ำปิงไหลผ่าน แต่วันนี้จะเห็นปริมาณน้ำในแม่น้ำเริ่มลดลง หลายพื้นที่อาศัยน้ำจากชลประทานเข้ามาหล่อเลี้ยง ผลผลิตการเกษตร

ดังเช่น ตำบลถ้ากระต่ายทอง อำเภอพรานกระต่าย ซึ่งอยู่ขึ้นไปทางทิศเหนือห่างจากอำเภอเมืองกำแพงเพชร ระยะทาง 24 กิโลเมตร เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่รับน้ำชลประทานจาก สป.1 โครงการส่งน้ำ

ชัยวัฒน์ มณีศรีท่า

สภาพน้ำในคลองชลประทาน คบ.ก่อกองแดง

และบำรุงรักษา ท่อทองแดง สำนักงานชลประทานที่ 4 กำแพงเพชร เข้ามาทำนาปลูกข้าวปีละ 2 ครั้ง ด้วยพื้นที่ของตำบลถ้ากระต่ายทองส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลาดเขา มี 14 หมู่บ้าน แต่มีเพียง 7 หมู่บ้านที่ใช้น้ำจากชลประทานที่เหลืออาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติ

ลำลี ไพโรจน์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำตำบลถ้ากระต่ายทองอำเภอพรานกระต่าย เล่าว่า การปลูกข้าวส่วนใหญ่อาศัยน้ำจากชลประทาน ทำให้ก่อนหน้านี้มีปัญหาเรื่องการแย่งชิงน้ำกัน

โดยเฉพาะกับพื้นที่ตำบลคูยบ้านโอง และตำบลวังตะแบก ที่อยู่ท้ายน้ำ

“แต่วันนี้สถานการณ์เริ่มดีขึ้น หลังจากกลุ่มผู้ใช้น้ำทั้งเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ชลประทาน เข้าอบรมในโครงการแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการน้ำในระดับพื้นที่ คบ.ท่อทองแดง ทำให้ปัญหาการทะเลาะแย่งชิงน้ำไม่มีให้เห็นอีก”

ผู้ใหญ่ลำลี ย้อนเรื่องราวว่า ครั้งแรกที่เข้าอบรมในโครงการฯ ปีที่แล้ว ทำให้ได้พูดคุยกับเกษตรกรผู้ใช้น้ำทั้ง 10 ตำบล

ได้เรียนรู้การบริหารจัดการน้ำ รู้ปฏิบัติการเพาะปลูก และการทำแผนที่น้ำ รู้จักการใช้น้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด และการจัดหาแหล่งกักเก็บน้ำตามธรรมชาติเพื่อเป็นแหล่งน้ำสำรอง

“ได้เรียนรู้เรื่องราวในอดีตของชุมชน และทำให้ได้ขบคิดว่าเมื่อก่อนไม่มีคลองชลประทาน ชุมชนก็ไม่เคยทะเลาะแย่งน้ำ อยู่อย่างพึ่งพากัน จึงจัดประชุมระดมกลุ่มผู้ใช้น้ำอื่นๆ ในตำบลหารือกันถึงปัญหาและอุปสรรคการใช้น้ำในพื้นที่พร้อมกับวางแผนการจัดการน้ำ เพื่อหาแนวทางแก้ปัญหาาร่วมกัน”

นอกจากนี้กลุ่มฯ ยังได้นำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาถ่ายทอดให้เพื่อนเกษตรกรในชุมชน และสังเกตเห็นว่า พฤติกรรมของเกษตรกรเปลี่ยนไป เช่น ตอนที่ชลประทานปล่อยน้ำเข้าคลองต่างคนรีบสูบน้ำเข้าแปลงตัวเองจนล้น แต่ปัจจุบันหันมาใช้น้ำเท่าที่จำเป็น เมื่อชลประทานปล่อยน้ำมา จะมีการสอบถามไปยังเจ้าหน้าที่หรือผู้นำกลุ่มก่อนถึงช่วงเวลาที่จะสูบน้ำ และจะมีการหารือกันถึงต้นทุนน้ำที่มีจำกัดว่า ควรจัดการวางแผน

ภาวะภัยแล้ง

การผลิตอย่างไร

“เราคุยกันบนข้อมูลแทนการใช้ความรู้สึก และมีการปรับเปลี่ยนไปปลูกผักสวนครัวหรือพืชอายุสั้น รวมทั้งลดการทำนาจากปกติที่เคยทำปีละ 2 ครั้งก็เหลือเพียงครั้งเดียว”

นอกจากพฤติกรรมการใช้น้ำที่เปลี่ยนไปแล้ว เกษตรกรกลุ่มนี้ยังได้เรียนรู้การใช้เทคโนโลยี สามารถดูข้อมูลระดับความชื้นดินในแปลงของเกษตรกรต้นแบบผ่าน Mobile Application ได้โดยประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำตำบลถ้ำ

กระต่ายทอง กล่าวว่า นอกเหนือจากการอบรมเพิ่มศักยภาพของเกษตรกรผู้ใช้น้ำแล้ว ยังมีเครื่องตรวจวัดความชื้นในดินจากโครงการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการน้ำ ทำให้เกษตรกรรุ่นใหม่เกิดการพัฒนามากยิ่งขึ้น

“การเขียนแผนการจัดการน้ำโดยกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ นับเป็นเรื่องใหม่ของภาคเกษตร” **อิทธิพล สอนงบุญ** หัวหน้าฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1 หรือ สป.1 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาท่อทองแดง (คบ.ท่อทองแดง) สำนักงานชลประทานที่ 4 จังหวัดกำแพงเพชร ในฐานะผู้รับผิดชอบดูแลการส่งน้ำในพื้นที่ชลประทานกว่า 250,000 ไร่ ประกอบด้วย 4 อำเภอ 17 ตำบล คือ อำเภอเมืองกำแพงเพชร อำเภอบางบาล อำเภอบางขัน และอำเภอบางบาลเมืองสุโขทัยบางส่วน สะท้อนความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

ต้นกล้วยยืนต้นตาย

“เมื่อก่อนเจ้าหน้าที่จะเป็นคนเขียนแผนการจัดการน้ำขึ้นจากสิ่งที่ตนเองคิด แต่วันนี้ทุกสิ่งที่เขียนเป็นโครงการมาจากตัวเกษตรกร เกิดการทำงานเป็นทีมมากขึ้นระหว่างเกษตรกรกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน โครงการนี้ทำให้วิถีชีวิตของเกษตรกรผู้ใช้น้ำเปลี่ยนไป เกษตรกรได้เรียนรู้วิธีการทำงาน ต่อไปพวกเขาจะรับมือกับปัญหาการจัดการน้ำได้”

ด้าน **ชินนวัฒน์ มณีศรีขำ** หัวหน้าโครงการฯ กล่าวถึงการดำเนินงานที่ผ่านมาว่า สิ่งที่พบคือ ตอนนั้นแม่น้ำปิงมีปัญหามาก ในช่วงหนึ่งปีที่ผ่านมา เกษตรกรในพื้นที่มีความต้องการใช้น้ำจากชลประทานระดับหนึ่ง เพื่อใช้ในการทำนา ทำให้ได้รับผลกระทบอย่างมาก โดยเฉพาะในพื้นที่ท้ายน้ำ

การจัดการข้อมูลจะนำไปสู่ทางเลือกในการวางแผนการเพาะปลูกให้สอดคล้องกับสถานการณ์น้ำในพื้นที่ และนำไปสู่การเขียนแผนการจัดการน้ำ ซึ่งสามารถใช้ข้อมูลในการต่อรองกับหน่วยงานทั้งในส่วนท้องถิ่นหรือชลประทานได้ และเกษตรกรสามารถปรับตัวในการลด

การใช้น้ำในภาวะวิกฤติได้อย่างไร ยกตัวอย่างการเก็บข้อมูลการใช้น้ำของชุมชนในตำบลถ้ำกระต่ายทอง พบว่า นอกจากน้ำชลประทาน คบ.ท่อทองแดงแล้ว ยังมีการใช้น้ำจากแหล่งอื่นๆ เช่น จากบ่อน้ำตื้น 790 แห่ง, บ่อบาดาล 8 แห่ง, สระน้ำหรือบ่อน้ำ 183 แห่ง และฝายอีก 3 แห่ง

“การพาให้เกษตรกรเห็นว่า ถ้าเขาเข้าใจความต้องการน้ำเพื่อการผลิตของตนเองในแต่ละปีมีเท่าไร และต้นทุนน้ำจริงมีเท่าไร เขาจะต้องเพิ่มเติม หรือสร้างแหล่งเก็บกักน้ำของเขาเองทำให้เกิดการใช้น้ำอย่างรู้คุณค่าและมีการจัดการอย่างมีธรรมาภิบาล”

โครงการแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการน้ำในระดับพื้นที่ โครงการท่อทองแดง จ.กำแพงเพชร เป็นหนึ่งในโครงการวิจัยภายใต้แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานการบริหารจัดการน้ำ ที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) มีเป้าหมายเพื่อสร้างรูปธรรมการใช้น้ำอย่างรู้คุณค่าและมีธรรมาภิบาลในการวางแผนบริหารจัดการน้ำระดับพื้นที่ โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเข้าไปสร้างการมีส่วนร่วมกับคนในพื้นที่ 10 ตำบล ใน 4 อำเภอของจังหวัดกำแพงเพชร